

LAISVALAIKIO STUDIJOS IR REKREACIJOS ADMINISTRAVIMAS

Dr. Jautrė Ramutė Šinkūnienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinio darbo katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 274 06 37
Elektroninis paštas jautre@yahoo.com

Pateikta 2005 m. kovo 8 d.

Parengta spausdinti 2005 m. kovo 29 d.

Santrauka

Naujos europinio lygio socialinės politikos kūrimas, bendra socialinių problemų globalizacija sudarė sąlygas plėtotis socialinei kultūrinei darbo sričiai Lietuvoje. Mūsų socialinėje sistemoje tai nauja studijų ir praktinės veiklos kryptis, nors Vakarų šalyse sukaupta didelė sociokultūrinio darbo patirtis. Kuriant laisvalaikio, rekreacijos, meno ir kultūros vadybos strategiją, reikia ne tiek perimti, kiek pritaikyti kitų kultūrų sampratą lietuviškam socialinio darbo kontekstui. Organizuojant pramogas, renginius, meninius ar kultūrinius socialinius projektus, reikia ne tik vykdyti hedonistinę funkciją, bet ir mažinti rizikos grupių asmenų socialinę atskirtį, padėti jiems socializuotis ir integruotis į visuomenę.

Straipsnyje apžvelgiama sociokultūrinio darbo sričių – rekreacijos (poilsio ir laisvalaikio) bei meno ir kultūros situacija, aktualizuojant socialinių darbuotojų, kaip laisvalaikio organizatorių, vaidmenį socialinėje sistemoje. Pateikiami socialinių darbuotojų požiūrio į laisvalaikio kokybę socialinės globos įstaigose tyrimo duomenys. Apžvelgiamos Vakarų šalių universitetuose siūlomos laisvalaikio ir rekreacijos mokymo studijos, numatomos rekreacijos ir laisvalaikio perspektyvos Lietuvoje.

Pagrindinės sąvokos: laisvalaikis, meninis socialinis projektas, rekreacija, sociokultūrinis darbas.

Įžanga

Darniai visuomenės raidai būtinas ne tik ekonominis, socialinis, bet ir kultūrinis veiklumas bei aktyvumas. Naujo, europiniais standartais besiremiančio socialinio vystymosi etape, kryptingai ir kompetentingai kovojant su skurdu, socialine atskirtimi, diskriminacija ir kitomis negandomis, susiduriama su socialinio darbuotojo, kaip rekreacinės kultūrinės veiklos organizatoriaus, profesine kompetencijos problema.

Vykstant esminiams pokyčiams visuomenėje, kylant bendram gyvenimo lygiui, vis labiau jaučiamas kultūrinių, meninių, dvasinių vertybių poreikis. Kaip byloja senovės išmintis, žmogui reikia ne tik *duonos*, bet ir *žaidimų*. Deja, Lietuvos socialinėje sistemoje rekreacijos, meno ir kultūros sritys laukia „geresnių laikų“. Šiuo metu neturime rekreacijos sistemos ir strategijos, todėl jaučiamas socialinių mokslų teorijos ir praktikos atotrūkis.

Laisvalaikio, rekreacinius ar kūrybinius interesus ir poreikius tenkinančiam specialistui reikalingos teorinės ir metodinės žinios, gebėjimas išsiaiškinti gyventojų bendruomenės interesus ir poreikius skirtingose laisvalaikio veiklos srityse, mokėjimas įtraukti vaikus, paauglius, neįgaliuosius ir pagyvenusius asmenis į aktyvią kultūrinę veiklą. Socialiniams darbuotojams kyla kokybiško laisvalaikio, rekreacijos, užimtumo ir meninės veiklos organizavimo problemų, stinga vadybinių, teorinių ir metodinių žinių, stokojama kūrybiškų, socialine prasme aktualių idėjų.

Pažangu tai, kad Mykolo Romerio universitete socialinio darbo bakalaurai jau treči metai studijuoja laisvalaikio vadybą socialinėje sistemoje. Apgintuose magistriniuose darbuose (Mieliauskaitė, 2004; Zamuškaitė, Žuraulytė, 2005) buvo mėginta išsiaiškinti laisvalaikio organizavimo ypatumus ir esmines problemas įvairių tipų institucijose, socialinių darbuotojų vaidmenį ir kompetencijas rekreacinio darbo srityje.

1. Rekreacijos (laisvalaikio ir poilsio) administravimas

1.1. Sociokultūrinio darbo sritys

Sociokultūrinis darbas – socialinė paslauga, teikiama individams, grupėms bei organizacijoms, siekiant jų kultūrinio ir visuomeninio veikumo. Sociokultūrinė veikla apima *rekreacijos, švietimo ir auklėjimo, meno ir kultūros* bei *bendruomenės kūrimo* sritis (Spierts, 2003). Terminas *socialumas* apima viską, kas žmonėms visuomeniškai bendra. Tai yra sąlyga, leidžianti žmonėms nuolat turėti ryšį vienam su kitu. *Kultūra* (lot. *cultura* – ugdymas, auklėjimas, lavinimas) – tai, kas tą bendrumą formuoja ir atsispindi atitinkamo kultūrinio identiškumo forma. Kultūra yra vienas pagrindinių žmogaus gyvenimą lengvinančių veiksnių, būtinų žmogaus egzistencijai, jo tobulėjimui, vidinio pasaulio lūkesčiams išreikšti bei apibūdinti.

Rekreacinė veikla – viena iš matomiausių sociokultūrinio darbo sričių. Nors sociokultūrinė veikla gali būti nukreipta į rūpybą, švietimą ar profesinį rengimą, sociokultūriniai darbuotojai dažniausiai bendrauja su žmonėmis jų laisvalaikio metu. Visų rizikos grupių asmenims jie padeda prasmingai planuoti laisvalaikį, organizuoti savo kasdieninę kultūrinę veiklą, skatina asmenis ir grupes aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje, bendrai spręsti jų socialines problemas.

Rekreacinės veiklos plėtojimo pagrindinės formos – *animavimas* bei *aranžavimas* (Spierts, 2003). Animavimas suprantamas kaip paskata aktyviai dalyvauti veikloje, taigi *animatorius* – tai specialistas, kurio darbo tikslas – skatinti ir motyvuoti žmones, koreguoti pasyvų stebėjimą, ugdyti jų įgūdžius ir gebėjimus. Kitas svarbus animavimo aspektas – sąlygų draugiškam bendravimui, pasilinksmimui ir maloniai veiklai kūrimas. Aranžuojant svarbu sukurti atvirą, patrauklią ir saugią tokiam bendravimui aplinką.

Sociokultūrinio darbo specialistų stygius labai Lietuvoje jaučiamas – jų socialinė ir kultūrinė kompetencija leistų plačiau taikyti įvairiapuses veiklas.

1.2. Rekreacijos samprata socialinėje sistemoje

Laisvalaikis – tai laisvas nuo būtinų užsiėmimų laikas, skirtas asmeniniams poreikiams tenkinti, taip pat plėsti žinias, lavintis ir dvasiškai tobulėti. *Rekreacija* (lot. *recreatio* – atstatymas, atkūrimas) yra psichinių bei sveikatos jėgų atkūrimas, pasireiškiantis per žmogaus ir aplinkos sąveikos procesus; tai veikla, „išvaduojanti“ žmogų nuo įvairių jo socialinių vaidmenų bei skatinanti asmens kūrybiškumą. Žodis *laisvalaikis* vartojamas tada, kai kalbama apie laiką, o terminas *rekreacija* – kai kalbama apie veiklą (Adomaitienė, 2000).

Kiekvienas žmogus turi teisę į dvi svarbiausias egzistavimo sąlygas: darbą ir laisvalaikį. *Lietuvos konstitucinėje teisėje* apibrėžtos žmogaus kultūrinės teisės, kuriose laiduojama kiekvieno teisė į poilsį ir laisvalaikį (LR Konstitucija, 1992, 49 str., 4 sk.). Pagal *Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją* (24 str.) kiekvienas žmogus gali naudotis ne tik pilietinėmis bei ekonominėmis, bet ir socialinėmis kultūrinėmis teisėmis. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996, 16 str., 2 sk.) numatoma, kad vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius... Valstybė ir vietos savivaldos steigia ir remia vaikų sporto, kūrybos, laisvalaikio ir sveikatos klubus, stovyklas, šeimos poilsio namus, sanatorijas...

„Socialinių paslaugų kataloge“ (2000) nurodoma, kad visų tipų globos įstaigose (dienos ir bendruomenės centruose, reabilitacijos, laikinose ar stacionariose įstaigose), be kitų specialiųjų paslaugų, teikiamos ir laisvalaikio organizavimo paslaugos.

Dar visai neseniai daugumos žmonių grupių, esančių socialinės globos institucijose, gyvenimas buvo nesibaigiantis laisvalaikis. Tam, kad būtų galima nuo ko nors pailsėti, reikia turėti darbą, mokslą ar kokį kitą užsiėmimą. Deja, dažnai globos įstaigose laisvalaikis būna „laisvas“, neorganizuotas, t. y. pasyvus ir suprantamas kaip poilsis, pasireiškiantis nieko neveikimu.

Laisvalaikio praleidimo būdai – kiekvieno individo asmeninė pasirinkimo teisė, kuria asmuo išreiškia savo valią, atskleidžia savo požiūrį į vertybių sistemą ir parodo bendrą vidinę kultūrą. Laisvalaikio racionalumo kriterijus – socialinė atsakomybė: kuo atsakingiau žmogus naudoja laisvalaikį, tuo kryptingiau jis bręsta kaip asmenybė. Todėl pagrindinis laisvalaikio *uždavinys* socialinėje sistemoje – užtikrinti tokią laiko leidimo kokybę, kad formuotųsi kuo įvairiapusiškesnė asmenybė, sugebanti integruotis į visuomenę.

Susidariusi situacija itin skaudžiai paliečia mažiausiai socialinių garantijų turinčias visuomenės grupes – jaunimą, pagyvenusius ar neigalius globos institucijose esančius žmones. Nesugebėjimas racionaliai naudoti savo laisvą laiką, nevisavertis gyvenimas – daugelio socialinių problemų (alkoholizmo, narkomanijos, nusikaltimų ir savižudybių) priežastis. Pastaruoju metu atsirado naujų, problemų

keliančių laisvalaikio formų, susijusių su didele psichine įtampa. Jos negali būti laikomos kokybišku laisvalaikiu (pvz., kompiuteriniai žaidimai, televizoriaus žiūrėjimas ir pan.).

Tiriant paauglių rekreacijos ir laisvalaikio pasirinkimą, galima nustatyti „padidintos rizikos“ grupes, kuriose vyrauja delinkventinio elgesio stilius. H. A. Widmer, G. D. Ellis, E. P. Trunnell (1996), tyrę rekreacijos ir laisvalaikio pasirinkimo bei elgesio etikos komponentus, laisvalaikio kriterijų naudojo kaip instrumentą paauglių rizikos grupėmis nustatyti pagal sukurtą *Paauglių elgesio etikos laisvalaikio skalę* (*Adolescent Ethical Behavior ir Leisure Scale / AEBLS*).

Šiandien Lietuvoje laisvalaikio pramonė su diferencijuota rekreacijos, kultūrinių renginių ar turizmo pasiūla stipriai išaugusi, tačiau paklausą lemia šie veiksniai: nežinojimas, ką galima pasiūlyti veikti, iškreiptas požiūris į laisvalaikį, skurdi socialiai remtinų asmenų ar socialinių įstaigų ekonominė padėtis ir materialinė bazė, mažos subsidijos, skirtos rekreacinėms veikloms. Ribotos asmenų galimybės bendrauti, plėsti draugų būrį, išeiti iš globos įstaigų į visuomenę verčia rimčiau susirūpinti laisvalaikio kultūrinių pramogų organizavimu.

1.3. Rekreacijos formos, funkcijos ir vidinė struktūra

Laisvalaikio veiklų pakopos skirstomos į *pasyvųjų poilsį ar kontempliaciją*, kurio metu reikia sudaryti galimybę atgauti fizines bei dvasines žmogaus jėgas; *savišvietą* – galimybę įgyti, gilinti ar tobulinti žinias; *saviraišką* – organizuojant pramogas ir šventes padėti atsiskleisti individo kūrybiniais gebėjimams. K. Adomaitienė (2000) nurodo, kad rekreacijos formas būtina keisti: nuo pasyvaus poilsio pereinant prie aktyvaus, nuo psichofiziologinių reikmių – prie didesnių socialinių ir kultūrinių siekių, nuo fizinių rekreacijos formų – prie dvasinio pasitenkinimo, nuo žavėjimosi kultūros vertybėmis – prie kūrybos.

Rekreacijos sandara – žmogaus vidinio pasaulio: esamybės, sąmonės, dvasios bei egzistencijos dimensijų visuma. E. Vitkienė (2002) nurodo šias rekreacijos dedamąsias:

- 4) *biologinė* – žmogus planuoja veiklą, dirba, kuria, siekdamas socialinės lygybės, asmenybės laisvės, dvasinio tobulėjimo; biologinė rekreacijos samprata tampa egzistencijos, žmogaus tapimo savimi procesu;
- 5) *fiziologinė* – žmogaus organizmo gyvybinės funkcijos, jų pasireiškimo dėsniai, ypatumai, siekiant išsaugoti žmogaus sveikatą, darbingumą, ilgaamžiškumą;
- 6) *psichologinė* – žmogaus psichinės būsenos tiesiogiai veikia sveikatą, darbingumą (kartu ir socialumą);
- 7) *socialinė-psichologinė* – žmogus, atsižvelgiant į jo besikeičiantį socialinį statusą, įsitraukimą į naują veiklą, subjektyvius veiksnius (nuostatas, vertybines orientacijas, gebėjimus ir kt.) veikiamas kaip socialinė asmenybė, kuri vystosi ir socializuojasi;
- 8) *emocinė-psichologinė* – žmogaus tiesioginis jausmo išgyvenimas, dvasinė būseną, kurią lemia jo santykis su supančia gyvenimiška aplinka;
- 9) *kultūrinė-dvasinė* – žmogaus materialinių ir dvasinių vertybių visuma, priklausanti nuo jo išsilavinimo, profesijos, amžiaus, kasdienio gyvenimo tradicijų, taip pat nuo visuomenėje susiformavusių, nusistovėjusių moralės normų.

Pagrindinės *laisvalaikio funkcijos*: ekonominė funkcija, susijusi su darbo jėgų atgavimu ir pagamintų produktų vartojimu; *socialinė-psichologinė* funkcija, suteikianti asmeniui galimybę pasirinkti – bendrauti ar būti vienuoje, padėti mažinti psichinę įtampą ir atsipalaiduoti; *kultūrinė* funkcija susijusi su tradicijų palaikymu – kalendorinių švenčių ar bendruomeninių renginių organizavimu (Adomaitienė, 2000). Amerikiečių sociologų nuomone, laisvalaikis – tai žmonių būties esmė, nes jo metu atsiskleidžia visa žmogaus esybė, o darbas tėra tik pragyvenimo šaltinis.

2. Socialinio darbuotojo vaidmuo organizuojant laisvalaikį

2.1. Organizuoto laisvalaikio specifika

Laisvalaikis gali būti aktyvios ir pasyvios formos. *Aktyvios* organizuoto laisvalaikio formos yra tos, kurias taikant visi dalyviai daugiau arba mažiau įtraukiami į veiklą. Veikla turi būti planuojama iš anksto, sudarant įstaigos laisvalaikio programas. Norint, kad ji būtų sėkminga, reikia vadovautis komandinio darbo principais, tačiau tam, kad laisvalaikis būtų prasmingas, atitiktų klientų poreikius ir galimybes, reikalingos žinios ir tam tikri įgūdžiai, padedantys parinkti ir pritaikyti įvairias laisvalaikio veiklas: užsiėmimų pagal pomėgius (būrelių) ar meninę veiklą, sportinius ar kitokius žaidimus, išvykas, pramogas ir šventes.

Organizuojant *pasvų* laisvalaikį – poilsį, reikia sukurti tokią atmosferą, kurioje to pageidaujantys žmonės galėtų atsipalaiduoti, pabūti vienuoje, pažiūrėti televizorių ar paskaityti knygą, paklaudyti muzikos ar išeiti pasivaikščioti. Estetiniai interesai kelia daug poreikių: išgyventi džiaugsmą, patirti grožį ir malonumą, poreikį būti pripažintam, įvertintam, norą pradžiuginti kitus.

Organizuoto laisvalaikio specifiką sudaro daugybė darbų ir užduočių – veiklos planavimas, konkretaus atvejo poveikio plano sudarymas, jo įgyvendinimo kontrolė ir poveikio vertinimas, įvairių kultūrinių renginių organizavimas ir kt. Socialinės globos įstaigose laisvalaikio praleidimo specifiką lemia keletas veiksnių:

- 1) socialinės grupės statusas ir amžius (vaikų globos namai, neįgaliųjų specialioji mokykla, senelių pensionas);
- 2) globos įstaigos gyventojų individualūs poreikiai, pomėgiai bei gebėjimai;
- 3) socialinių darbuotojų kompetencija organizuojant laisvalaikį;
- 4) institucijos vieta (miestas, rajonas, kaimas);
- 5) įstaigos finansinė situacija.

Globos įstaigų laisvalaikio specifikai įtakos turi tai, kad dažnai patys gyventojai dėl įvairių priežasčių negali savarankiškai pasirinkti veiklos rūšies, formų ar turinio, todėl būtina sudaryti sąlygas išbandyti įvairias veiklos sritis, išsiaiškinti, kas juos domina, ką jie pajėgūs atlikti savarankiškai.

Vaikų globos įstaigose dalis paauglių, neturėdami kuo užsiimti laisvu laiku, vartoja psichotropines medžiagas, jų laisvalaikis neįdomus, nes laisvalaikio formų pasiūla neatitinka šios amžiaus grupės poreikių. Kadangi globos įstaigoje nėra skiriami atskiri gyvenamieji kambariai, nevykdoma laisvalaikio vienumos funkcija.

Neįgaliesiems sudėtinga pareikšti savo pageidavimus, nes dėl fizinių ar intelekto problemų jie neįsivaizduoja arba nežino apie užsiėmimus, kuriuos galėtų rinktis. Tinkamai organizuota rekreacinė ar meninė veikla gali tapti ypač veiksminga neįgaliųjų socialinės integracijos priemone (Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės, 2002).

Senyvo amžiaus žmonių pensionuose laisvalaikio organizavimą lemia susilpnėjęs šių žmonių aktyvumas, tačiau ne tiek dėl fizinių, kiek psichologinių ar ekonominių priežasčių. Ypač veiklų pasirinkimą apriboja socialinių įstaigų finansinė situacija ir materialinių išteklių stoka. Socialiai globotini asmenys galbūt norėtų keliauti, dalyvauti pramoginėse ar sportinėse veiklose, bet tam trūksta lėšų.

Kūrybingi socialiniai darbuotojai nelaukia, kol situacija savaime pagerės. Jie ieško galimybių organizuoti veiklas, kuriose vyrautų moralinis, laiko ir entuziazmo, o ne finansinis aspektas. Kaip pasakė Sopenhaueris, eilinis žmogus rūpinasi, kaip prastumti laiką, o talentingas stengiasi jį panaudoti. Atliktas originalus tyrimas (*Larson, Shaikh, 2004*), kuriame apskaičiuota dviejų lygiaverčių rekreacijos aspektų priklausomybė: laiko, kaip vertybės, kainos (pagal žinomą posakį, kad laikas – pinigai) ir pasirinktos laisvalaikio veiklos finansinės sąmatos. Įrodyta, kad rekreacijos biudžetą sudaro abu – laiko ir finansinis – aspektai.

Didžiausia problema ta, kad Lietuvoje nėra nei mokslinės, nei populiariosios literatūros rekreacijos, laisvalaikio vadybos klausimais. Norintieji spręsti laisvalaikio kokybės socialinėje sistemoje problemas šiandien ypač stokoja kvalifikuotų žinių ir tyrimų. Šalyse, turinčiose rekreacijos srityje ilgametį įdirbį, vyksta laisvalaikio tyrimų simpoziumai, konferencijos, kuriuose nagrinėjamos įvairios aktualios temos: laisvalaikio etika, jaunimo darbo, kultūros, laisvalaikio ir turizmo socialinės intervencijos teorijos, darbo, laisvalaikio ir socialinių pokyčių ryšys.

Vakaruose leidžiami mėnesiniai žurnalai *Kūrybinės prognozės (Creative Forecasting)*, *Laisvalaikio tyrimų žurnalas (Journal of Leisure Research)*, *Laisvalaikio mokslai (Leisure Sciences)*, skirti visiems, organizuojantiems užimtumo, laisvalaikio ir rekreacijos veiklas ir sprendžiantiems gyvenimo kokybės problemas dienos ar stacionariuose centruose, globos ir reabilitacijos įstaigose vaikams, suaugusiesiems, neįgaliems ar pagyvenusiems žmonėms (www.ilam.co.uk/).

2.2. Socialinio darbuotojo kompetencijos

Socialinis darbuotojas – žmogus, kuris turėtų ir galėtų parodyti, kad gyvenimas gali būti ne tik teisingesnis, bet ir *prasmingesnis, visavertiškesnis ir gražesnis. Darbo tikslas* – organizuoti ir kuruoti laisvalaikį trimis pakopomis: inicijuojant, organizuojant ir vykdant veiklą (Spierts, 2003).

Kiekviena pramoga, šventė ar meninis renginys turėtų padėti spręsti konkrečios socialinės grupės (neįgaliųjų, pagyvenusių žmonių, rizikos grupių asmenų) problemas: integruotis į visuomenę, mažinti socialinę atskirtį, skatinti visuomeninį aktyvumą, norą bendrauti. Rekreacinės veiklos turėtų kelti gyvenimo prasmės klausimus, animuoti kūrybinę energiją ir gyvenimo džiaugsmą, gerinti psichikos sveikatą. Tam reikia įsisąmoninti, kad laisvalaikio veikla privalo būti *socialiai kryptinga ir prasminga*, t. y. turėti aiškiai suformuluotą tikslą ir uždavinius.

Tam, kad socialinis darbuotojas galėtų integruoti ir pritaikyti savo žinias bei įžvalgas organizuodamas laisvalaikio veiklas globos institucijose, jis turi suderinti profesinius ir asmeninius gabumus, nuolat juos tobulinti, atsižvelgdamas į klientų gyvenimo būdą, pomėgius bei patirtį. Jam reikalingas kūrybingumas ir domėjimasis kultūriniame šalies gyvenime vykstančiais procesais. Nekenkia ir „lengvo avantiūrizmo“ laipsnis – nebijoti eksperimentuoti, kurti projektus, gebėti lanksčiai prisitaikyti prie kintančios aplinkos bei sąlygų.

Sprendžiant socialines žmonių problemas, meninių kultūrinių veiklų iniciatyvos gali imtis ir socialiniai darbuotojai, ir studentai praktikantai ar savanoriai. Organizuojant renginius ar šventes, nebūtinai specialus meninis išsilavinimas – svarbu surinkti kūrybingą ir kompetentingą komandą, mokėti rasti ir sudominti veiklos idėja gabius asmenis, t. y. atlikti tarpinstitucinio tarpininko vaidmenį. Meninis renginio lygis labai priklauso nuo gebėjimo tinkamai pateikti, suderinti bei organizuoti skirtingų socialinių galimybių asmenų meninę veiklą (Šinkūnienė, 2003).

Socialinio darbuotojo žinyne (Leliūgienė, 2003) nurodoma, ką turi žinoti ir mokėti socialinis darbuotojas *kultūrinės laisvalaikio veiklos socialinėje aplinkoje organizatorius* (arba jis turi būti įgijęs sociokultūrinės laisvalaikio veiklos organizatoriaus specializaciją). Be kitų, minimi šie reikalavimai *išmanyti*: šiuolaikinę socialinės kultūrinės veiklos būklę, paauglių ir suaugusiųjų laisvalaikio raidos tendencijas; teisinius ir norminius aktus, ekonominius mechanizmus, valdančius kultūrinę laisvalaikio sritį; laisvalaikio organizavimo principus; įvairių laisvalaikio rūšių užsiėmimų būdingus ypatumus; vaikų, paauglių, moterų, vyrų motyvų, poreikių, interesų, nuostatų sritį; meninių gabumų vystymo ypatumus, saviveiklinio kolektyvo veiklos turinį, metodus ir kt.

Socialinis darbuotojas – laisvalaikio organizatorius – turi *mokėti*: išsiaiškinti gyventojų bendruomenės interesus ir poreikius skirtingose kultūrinės laisvalaikio veiklos srityse; įtraukti vaikus, paauglius, suaugusiuosius į aktyvią kultūrinę laisvalaikio veiklą; mokėti praktiškai panaudoti naują kultūrinės laisvalaikio veiklos organizavimo mechanizmą; panaudoti vadybinius sugebėjimus vystant organizacijų, įstaigų, mėgėjiškų susivienijimų veiklą, organizuojant koncertus ir parodas, apžiūras, konkursus, festivalius ir šventes, sporto ir sveikatingumo, kitus renginius ir t. t.

Taigi reikalavimai socialiniams darbuotojams konkretūs ir apibrėžti, tačiau minėtame žinyne nenurodoma, kur šių žinių ir mokėjimų jie galėtų įgyti. Ar esame parengę tokios kvalifikacijos specialistų? Kur socialiniai darbuotojai praktikai gali įgyti teorinių, metodinių ir vadybinių žinių apie laisvalaikio organizavimo ypatumus?

2.3. Socialinių darbuotojų požiūris: tyrimo duomenys

Atlikto tyrimo (Žurulytė, 2005) tikslas – išsiaiškinti ir apibrėžti socialinio darbuotojo vaidmenį ir kompetencijas organizuojant laisvalaikį Vilniaus miesto bei rajono įvairių tipų socialinės globos įstaigose. Norėta sužinoti socialinių darbuotojų požiūrį į globotinių laisvalaikio kokybę, įvertinant asmeninius gebėjimus ir kylančias problemas šioje darbo srityje: kiek reikšmingas socialinio darbuotojo, kaip laisvalaikio organizatoriaus, vaidmuo, į ką nukreipta jo veikla, kaip jis stengiasi įtraukti visus, esančius socialinėje atskirtyje į tam tikrą kultūrinę organizacinę veiklą.

Apklausus 98 Vilniaus mieste dirbančius socialinius darbuotojus 12-oje įstaigų (dviejuose vaikų globos namuose, dviejuose dienos centruose rizikos grupių vaikams, viename bendruomenės centre, keturiuose dienos užimtumo centruose žmonėms, turintiems proto negalią, trijuose pagyvenusių žmonių globos namuose), paaiškėjo, kad visų tipų socialinės globos įstaigose už laisvalaikio organizavimą atsakingi patys socialiniai darbuotojai.

Kartais organizatorių vaidmens imasi ir kiti įstaigos darbuotojai (administracija, aptarnaujantis personalas, klientai), kuriuos galima pavadinti iniciatoriais, savanoriais (juos paminėjo 6 tyrime dalyvavusios įstaigos). Tik vienoje (sutrikusio intelekto jaunuolių dienos užimtumo centre) buvo paminėtas asmuo, atsakingas už laisvalaikio veiklos organizavimą. Nevyriausybinės organizacijos, įvairūs užimtumo centrai padeda tik tada, kai vykdomas bendras socialinis projektas (2 institucijos). Nė viena iš apklaustų organizacijų negali samdyti laisvalaikio organizatorių profesionalą.

Tyrimo metu paaiškėjo paradoksali situacija: socialinių darbuotojų nuomonė prieštarauja tikrajai situacijai, nes visi respondentai tvirtino, kad laisvalaikio organizavimas neįeina į jų pareigybines funkcijas. Dauguma jų apgailestavo, kad kartais, organizuodami laisvalaikio veiklas socialinės institucijos klientams, jie nespėja atlikti savo tiesioginių darbų. Jų manymu, laisvalaikio veiklomis turėtų užsiimti vienas arba keli atsakingi asmenys – laisvalaikio veiklos organizatoriai. Įstaigų vadovai teigė, kad šie norai priklauso nuo valstybės bei pačios socialinės įstaigos biudžeto, todėl vargu ar ši idėja greitai laiku bus įgyvendinta.

Socialiniai darbuotojai atlieka kultūrinį darbą ir kai kurie jų turi pakankamai patirties ir entuziazmo jį dirbti. 64 proc. apklausoje dalyvavusių socialinių darbuotojų jaučiasi neturintys reikiamų darbo įgūdžių ir žinių šioje organizacinėje veikloje (1 lentelė).

1 lentelė. Trūkstamos patirties pasiskirstymas

Nr.	Anketos klausimai	Soc. darb. skaičius (iš 98) procentais
1.	Kultūrinių renginių organizavimo patirties	80
2.	Teorinių-dalykinių žinių	87
3.	Metodinių žinių	78
4.	Praktinio pasirengimo įgūdžių	30
5.	Komandinio darbo įgūdžių	39
6.	Kolegų palaikymo ir pagalbos	27
7.	Informacinių technologijų išmokimo	10

Pagrindine priežastimi, nulemiančia laisvalaikio kokybę, laikomas teorinių ir dalykinių žinių trūkumas. Kita svarbi problema – nepakankama kultūrinių renginių organizavimo patirtis ir metodinių žinių trūkumas. Priežastys, ribojančios organizacinę veiklą, – komandinio darbo, kolegų palaikymo, praktinio pasirengimo įgūdžių stoka. Informacinių technologijų išmokimas pasirodė nesąs labai svarbus.

Sugebėjimas tinkamai ir kūrybiškai derinti žinias, vertybes ir įgūdžius yra svarbus socialinio darbuotojo kaip laisvalaikio organizatoriaus, bruožas. Analizuojant socialinių darbuotojų nuomonę apie svarbias kompetencijas organizuojant laisvalaikio veiklą, iš respondentų pateiktų duomenų galima matyti svarbiausių gebėjimų ir kompetencijų procentinį pasiskirstymą (2 lentelė).

2 lentelė. Svarbiausių laisvalaikio organizatoriaus gebėjimų bei kompetencijų pasiskirstymas

Nr.	Anketos klausimai	Soc. darb. skaičius (iš 98) procentais
1.	Asmeninės savybės ir gebėjimai	39
2.	Vadybiniai ir organizaciniai gebėjimai	32
3.	Teorinių-dalykinių žinių naudojimas	32
4.	Kūrybiškumas	35
5.	Komunikaciniai gebėjimai	29
6.	Meniniai gebėjimai	22

Socialiniai darbuotojai nurodė, kad svarbiausias organizatoriui dalykas – asmeninės savybės ir gebėjimai, aktyvumas bei asmenybės iniciatyvumas. Vienodai reikšmingi organizaciniai gebėjimai bei efektyvus teorinių-dalykinių žinių naudojimas. Kūrybiškas naujovių integravimas į turimą patirtį – tai socialinio darbo menas, kuris svarbus atliekant įvairius vaidmenis. Prie šios patirties galima būtų priskirti ir meninius gebėjimus, tačiau dalis respondentų teigė, kad jie nebūtini. Komunikaciniai gebėjimai respondentams yra gana svarbūs, tačiau organizacinėje veikloje jie neatlieka esminio vaidmens.

Dalis apklaustųjų puikiai vertino laisvalaikio veiklą jų socialinėje įstaigoje teigdami, kad klientai bei jų artimieji patenkinti, o socialiniai darbuotojai darbštūs ir kūrybingi, sugebantys pasinaudoti visomis galimybėmis, tačiau 69 proc. respondentų nurodė, kad jų socialinėje institucijoje laisvalaikio veikla nėra visavertė dėl daugelio priežasčių (3 lentelė).

3 lentelė. Priežastys, stabdančios visavertį laisvalaikio organizavimą

Nr.	Anketos klausimai	Soc. darb. skaičius (iš 98) procentais
1.	Nėra laisvalaikio veiklų organizatoriaus	84
2.	Kompetencijų stoka	71
3.	Finansinės problemos	67
4.	Nesuinteresuoti klientai	11
5.	Abejingi darbuotojai	11

Kaip svarbiausią priežastį respondentai nurodė tai, kad socialinėse institucijose nėra vieno ar kelių asmenų, kurie būtų atsakingi tik už laisvalaikio organizavimą. Tai galėtų būti ir socialinis darbuotojas, tačiau gauti duomenys rodo, kad kompetencijų stoka riboja tokią socialinių darbuotojų veiklą. Antroji priežastis – kompetencijų stoka organizuojant kultūrinę veiklą. Šią problemą turėtų apsvarstyti ir spręsti švietimo institucijos, atsakingos už socialinių darbuotojų rengimą bei kvalifikacijos tobulinimą. Dar viena svarbi sunkumų priežastis – finansinės problemos. Įstaigos klientų ir darbuotojų abejingumas mažiausiai stabdo visavertį laisvalaikio organizavimą.

Pagrindinės tyrimo (Žuraulytė, 2005) išvados:

Socialinėse institucijose (12), kuriose buvo atliekamas tyrimas, pagrindiniai laisvalaikio organizatoriai yra socialiniai darbuotojai (iniciatoriai, savanoriai). Visi respondentai teigė, kad reikalingas asmuo, atsakingas už laisvalaikio veiklos organizavimą, nes ši veikla neįeina į jų tiesiogines pareigas. Daugelis socialinių darbuotojų (64 proc.) tvirtino neturintys reikiamų darbo įgūdžių ir žinių organizuojant laisvalaikį. Dažnai klientams patiems paliekama pasirūpinti savo interesų plėtote bei laisvalaikio užimtumu: pasyvus užimtumas sudaro 86 proc. klientų laisvo laiko.

3. Laisvalaikio ir rekreacijos studijos Vakarų universitetuose

Įvairiuose Amerikos universitetuose socialinio darbo bakalaurai gali rinktis šiuos kursus: *Laisvalaikis ir gyvenimo būdas (Leisure and Lifestyle)* – apie sveikos gyvensenos ugdymą, susijusį su tokiomis kategorijomis kaip darbas, laikas, pinigai. *Laisvalaikis ir asmenybės raida (Leisure and Human Development)* – nagrinėjama rekreacijos įtaka asmenybės raidai; *Pagyvenusiu žmonių laisvalaikio poreikiai (Leisure Needs of the Aging)* – nagrinėjami integralūs laisvalaikio aspektai užtikrinant visavertę senatvę fizinėje, intelektualinėje, socialinėje ir psichologinėje plotmėje.

Kursuose *Rekreacijos ir laisvalaikio studijų pagrindai (Foundations of Recreation and Leisure Studies)*, *Rekreacijos ir laisvalaikio studijų tyrimo problemos (Research Problems in Recreation and Leisure Studies)* – analizuojama rekreacijos istorija ir raida, principai, problemos ir laisvalaikio filosofija. *Rekreacijos ir laisvalaikio programų planavimas (Program Planning in Recreation and Leisure Services)* – perprantamas laisvalaikio veiklų planavimo procesas nuo idėjos iki įvertinimo.

Kursai, kuriuose analizuojami skirtingų socialinių grupių asmenų poreikiai: *Įvadas į terapinę rekreaciją (Introduction to Therapeutic Recreation)* – specialisto (socialinio darbuotojo)/rekreacijos terapeuto vaidmuo bei rekreacinių veiklų organizavimas atsižvelgiant į rizikos grupių žmonių pažintinius, fizinius, emocinius ar socialinius poreikius, siekiant ligotų ar neįgalių žmonių socialinės padėties bei savimones pokyčių. *Bendruomeninės laisvalaikio tarnybos neįgaliems žmonėms (Community Leisure Services for Persons with Disabilities)* – mažiausiai apribojančios aplinkos ir normalizacijos strategija, organizuojant laisvalaikį neįgaliųjų bendruomenėje.

Kanados Ontario universitete vykdoma *Kultūrinių projektų programa*, apimanti menų taikymą socialiniame darbe, kultūrinę patirtį bendruomenėje (ypač jaunimui), nagrinėjama meno ir kultūros įtaka asmenybės raidai.

Norint įgyti laisvalaikio vadybos (*leisure management*) kvalifikaciją, galima rinktis Mančesterio universitete dėstomą kursą *Vadyba ir laisvalaikis*, kuriame yra dvi – meno ir pramogų bei sporto ir rekreacijos kryptys; kitą semestrą dėstomi šios srities projektiniai tyrimai. Tame pačiame universitete nuo 1992 m. Edukacijos fakultete įsteigtas *Laisvalaikio ir pramogų vadybos institutas*, kuriame gilinamasi į laisvalaikio fenomeną, meninę raišką, sportą bei lauko rekreaciją.

Gloučesteršyro universitete socialinių darbuotojų rengimo programoje studijuojamas modulis, kurio pagrindinės temos: *laisvalaikio ir darbo filosofija, laisvalaikis ir individas, laisvalaikio tarnybų darbo kokybė, laisvalaikio ir kultūros politika ir planavimas*.

Deakino universitete (Australija) pirmame kurse socialinę agogiką studijuojantiems dėstomas kursas *Jaunimo darbo, kultūros, laisvalaikio ir turizmo socialinės intervencijos teorijos*. Socialinio darbo magistro studijų specializacijos sritys: sveikatos tarnybos ir globa, rehabilitacija ir slauga, *sportas ir laisvalaikis*. Ten pat veikia *Laisvalaikio vadybos tyrimų centras*, kuriame dėstoma *meno ir pramogų vadyba, lokalinių kultūros centrų veikla bendruomenėse, kultūros strategija ir planavimas, pramogų organizavimas ir planavimas*. Dar galima rasti šiuos kursus: *žaidybinė rekreacija ir laisvalaikio vadyba, terapinės rekreacijos vadyba* ir kt. (<http://www.iseek.org/sv/index.jsp>).

4. Rekreacijos, meno ir kultūros sričių perspektyvos

Socialinės sistemos tobulinimo procesai labai sudėtingi. Šiandien jie susideda daugiausia iš individų bei jų idėjų, taip pat iš suvokinių apie tai, kokios socialinio darbo prioritetinės kryptys. Politiniai, profesiniai bei kultūriniai elementai veikia drauge ir susipina sudėtingais saitais. Kaip nurodo A. Bagdonas (2001), Lietuvos mokslo, studijų, kultūros ir socialinio funkcionavimo kontekste atsirado ir toliau sparčiai formuojasi mūsų šaliai būdinga socialinio darbo subkultūra.

Viena pagrindinių perspektyvinių kryptių, svarbių gerinant rekreacinę situaciją, galėtų būti socialinio darbo bakalaurų ir magistrų studijų plėtra, papildant programas laisvalaikio, rekreacijos, meno ir kultūros dalykais. Studentų rengimo kokybei teigiamos įtakos turėtų mokslinės literatūros – laisvalai-

gio vadybos, rekreacijos vadovėlių leidyba, moksliniai darbai ir tyrimai, analizuojantys laisvalaikio organizavimo socialinėje sistemoje problemas, susijusias su rekreacijos kokybe.

Socialinius darbuotojus rengiančios bei už jų kvalifikacijos kėlimą atsakingos mokymo institucijos turėtų atsižvelgti į esamą situaciją bei pačių socialinių darbuotojų pageidavimus. Todėl būtina kelti socialinių darbuotojų kvalifikaciją: organizuoti kursus, seminarus, paskaitas ir praktikumus socialiniams darbuotojams. Reikia plėsti socialinių institucijų bendradarbiavimą, rekreacinės kultūrinės patirties sklaidą, stiprinti bendruomeninius ryšius gyvenamosiose vietose.

Socialinėje sistemoje ekonomines laisvalaikio organizavimo problemas galima spręsti kuriant socialinius kultūrinius (meninius) projektus ir tokiu būdu gaunant finansavimą arba ieškant rėmėjų pasitelkiant tarpinstitucinius ryšius. Socialinis ir kultūrinis projektavimas užima ypač reikšmingą vietą tarp specializuotų projektavimo technologijų (Tamošiūnas, 1999). Sociokultūrinių projektų rengimo pagrindas yra probleminės situacijos charakteristika, atspindinti nepalankių aplinkybių ir sąlygų sandaugą, kurioje vyksta asmens ar socialinės grupės veikla. Projektu galima pagerinti socialinių grupių veiklos ir jų egzistavimo parametrų kokybę, sudaryti joms papildomas savirealizacijos bei tobulėjimo galimybes.

Socializacija menu ypač paveiki: meniniai kultūriniai reiškiniai padeda žmogui integruotis į visuomenę, prisitaikyti prie jos reikalavimų, ir priešingai – priešintis socialinei aplinkai ir maištauti. Meno sociologijoje tyrinėjama meninės raiškos įtaka socialinių grupių santykiams, jų reikmėms ir interesams, meninių išgyvenimų reikšmė žmonių bendravimui ir sąveikai (Gaižutis, 1998). Dėl meno visuomenės socialiniai reiškiniai tampa artimesni: tradicijų, nuostatų, elgesio būdų raiška meninėmis priemonėmis sutelkia žmones į darnesnę bendruomenę.

Meninių socialinių projektų tikslas – meninės raiškos priemonėmis kurti, reformuoti ar keisti nusistovėjusius socialinius modelius. Kultūrinis bendradarbiavimas gali įgyvendinti pagrindinį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems dalyvauti visuomenės gyvenime. Meninės krypties socialinių projektų veikla efektyvi ne tik integraciniu požiūriu. Ji daro įtaką ir kultūriniam gyvenimui, formuoja savitą meninę erdvę. Projektinės idėjos ar projektų kūrimo praktinė patirtis gali būti naudinga socialiniams darbuotojams ir studentams, laisvalaikio organizatoriams ar menininkams, norintiems plėsti profesinės veiklos ribas (Šinkūnienė, 2003).

Išvados

1. Lietuvos socialinėje sistemoje rekreacijos, kultūros ir meno reiškiniams skiriama nepakankamai dėmesio. Siekiant europinio mąstymo lygio ir standartų, keičiant visuomenėje nusistovėjusį stereotipinį požiūrį į kai kurių socialinių grupių asmenis, rekreacinė ir meninė kultūrinė veikla gali itin prisidėti prie jų socialinės atskirties mažinimo ir integracijos į visuomenę.

2. Nepakankamai gera laisvalaikio organizavimo kokybė reikalauja tobulinti socialinio darbo sistemą užtikrinant ne tik socialinių paslaugų kokybę, bet ir tenkinant meninius kultūrinius žmonių poreikius. Nesugebėjimas racionaliai naudoti savo laisvą laiką, nevisavertis gyvenimas – daugelio socialinių problemų (alkoholizmo, narkomanijos, nusikaltimų ir savižudybių) priežastis.

3. Socialiniams darbuotojams reikalingos laisvalaikio ir rekreacijos organizavimo teorinės, metodinės ir praktinės žinios, gebėjimas išsiaiškinti gyventojų bendruomenės interesus ir poreikius skirtingose laisvalaikio veiklos srityse, mokėjimas įtraukti vaikus, paauglius, neįgaliuosius ir pagyvenusius asmenis į aktyvią kultūrinę veiklą.

4. Didelė problema ta, kad Lietuvoje nėra nei mokslinės, nei populiariosios literatūros ar žurnalų rekreacijos, laisvalaikio vadybos klausimais. Norintieji spręsti laisvalaikio kokybės socialinėje sistemoje problemas šiandien ypač stokoja kvalifikuotų žinių ir tyrimų.

5. Dabartinėmis sąlygomis ekonomines laisvalaikio organizavimo problemas galima spręsti kuriant socialinius kultūrinius (meninius) projektus; meninės krypties socialinių projektų veikla veiksminga ne tik integraciniu požiūriu, bet ir daro įtaką kultūriniam gyvenimui.

LITERATŪRA

1. **Adomaitienė K.** Rekreacijos įvadas. – Vilnius: PMRP koordinavimo centras, 2000.
2. **Bagdonas A.** Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademinis aspektai / *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.
3. **Gaižutis A.** Meno sociologija. – Vilnius: Enciklopedija, 1998.
4. **Larson D. M., Shaikh S. L.** Recreation demand choices and revealed values of leisure time / *Economic Inquiry. ProQuest Social Science Journals*. 2004. Vol. 42. No. 2.
5. **Leliūgienė I.** Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. – Kaunas: Technologija, 2003.

6. **Neįgaliųjų** meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės (II knyga). – Vilnius: LAMUC, 2002.
7. **Spierts M.** Balansavimas ir aktyvinimas: Metodiškai organizuotas sociokultūrinis darbas. – Vilnius: VU, 2003.
8. **Šinkūnienė J. R.** Meninis socialinis projektas: Socialinis-interakcinis modelis: integracija bendradarbiaujant meninėje veikloje. – Vilnius: UAB Ciklonas, 2003.
9. **Tamošiūnas T.** Projektų metodas ugdymo praktikoje. – Šiauliai: ŠU, 1999.
10. **Vitkienė E.** Rekreacija: rekreacijos marketingo tyrimai. – Klaipėda: S. Jokužio sp., 2002.
11. **Žuraulytė A.** Socialinio darbuotojo vaidmuo organizuojant laisvalaikį socialinėje sistemoje: magistro darbas. 2005.
12. **Widmer M. A., Elis G. D., Trunnell E. P.** Measurement of ethical behavior in leisure among high- and low-risk adolescents / Adolescence. – Roslyn Heights: Summer 1996. Vol. 31. Iss. 122.
13. **Interneto** svetainė: <http://www.iseek.org/sv/index.jsp>; prisijungta 2005 m. kovo 5 d.
14. **Interneto** svetainė: www.ilam.co.uk/; prisijungta 2005 m. kovo 5 d.

LEISURE STUDIES AND RECREATION MANAGEMENT

Dr. Jautrė Ramutė Šinkūnienė

Mykolas Romeris University

Summary

The creation of a new European level social policy and globalization of common social problems determined the development of sociocultural work in Lithuania. It is a new field of study and practice in our social system, though Western societies have extensive experience in the social-cultural work. However, while creating leisure, recreation, arts, and culture management strategy it is more important not to intercept, but to adapt the content to Lithuanian social work context. While organizing the activities, events, social projects of art and culture it is necessary not only to exercise the hedonistic function but also to reduce the social exclusion of risk groups, to help them to socialize and integrate themselves into society.

The substantial changes in the society, a new attitude towards social education require the specialist is able to implement leisure, recreation or creative interests and demands to have high professional competence, to be learned and knowledgeable in all kinds of science. This requires theoretical and methodical knowledge about functions of leisure structure, ability to find out community interests and demands in different fields of cultural leisure activities, and competence to involve children, adolescents, disabled and elderly people in active cultural recreational activities.

The article review the situation of sociocultural fields, such as recreation (relaxation and leisure) and arts, as well as culture, emphasizing the role of social workers as organizers of leisure in the social system. The author analyses the research data on social workers' attitudes towards leisure quality in social care institutions. This article also presents educational studies of leisure and recreation in Western universities and forecasts perspectives of sociocultural work in Lithuania.

Keywords: leisure, social art project, recreation, sociocultural work.